

УДК: 323.3:316:45:94(477)“17”

Віктор Горобець

доктор історичних наук, професор,
завідувач сектора соціальної історії
Інституту історії України НАН України
(Україна, Київ, victor_gor@ukr.net)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3755-4181>

**„УРЯДЫ ПО СВОЕМУ ГНЕВУ ОТНИМАЕТ”.
ЗАСАДИ ВІЛЬНОЇ ЕЛЕКЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ
СОТЕННОГО РІВНЯ У ВИПРОБУВАННІ „НАКУПНИЦТВОМ”,
ПРОТЕКЦІЄЮ ТА „КОРУПЦІЯМИ”¹**

Анотація. У статті досліджено практики реалізації права вільної елекції козацької старшини Гетьманату на сотенному рівні. Зокрема увагу акцентовано на проявах деформації засад вільної елекції внаслідок втручання гетьманського і полкових урядів у виборчий процес, протегування представниками вищої козацької старшини та впливовими можновладцями Російської держави своїм клієнтам при заміщенні сотенних вакансій, а також отримання старшинських урядів за гроші. З’ясовано, що звичаєві практики Війська Запорозького та закріплені в гетьманських статтях з Російською державою правові положення залишали за гетьманським урядом і полковою владою достатньо легальних владних повноважень, аби контролювали елекційний процес у сотнях через надання дозволу на проведення виборів, обов’язкову участь під час виборів офіційного представника гетьманського уряду та обов’язкового затвердження результатів елекції гетьманським універсалом. Утім, на практиці вищі козацькі урядники не завжди вдовольнялися легітимними можливостями і нерідко виходили поза їхні межі – або активно нав’язуючи сотенному товариству свого кандидата в ході виборів, або призначаючи свою креатуру на уряд без дотримання процедури публічного обрання, або не визнаючи повноваження обраного товариством претендента. У післямазепинську добу при заміщенні сотенних вакансій значного поширення набувають практики протегування шукачам сотенного уряду з боку вищих козацьких старшин Гетьманату та, особливо, впливових сановників з оточення російських монархів. Нерідкими стають випадки, коли боротьба за сотенний значок відбувається не в площині змагань претендентів за симпатії виборців, а через пошуки ними спритних і впливових протекторів в ешелонах вищої влади Російської імперії.

Ключові слова: Військо Запорозьке, Гетьманат, право вільної елекції, сотник, козацька старшина, політична культура, гетьман.

¹ Дослідження виконується за грантової підтримки Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці.

Уже від початків існування Війська Запорозького право вільної елекції козацької старшини, як уже доводилось зауважувати², належало до підставових засад його соціополітичного буття та формувало осердя лексеми „старожитні права і вольності козацькі”. На рівні гетьманської чи полкової влади як державні інституції Речі Посполитої, а згодом Московського царства, так і вища козацька старшина прагнули в різний спосіб обмежити це право, перебравши до своїх рук можливості активного контролю за перебігом елекції або й навіть підміни виборів власними призначеннями на старшинство. А от на рівні сотенної адміністрації вільна елекція збереглася найдовше³.

Утім, і тут мали місце численні спроби обмежити можливості сотенного товариства вільно обирати собі старшого. Спроби ці могли втілюватись як в ухваленні верховною владою певних правових обмежень вільного волевиявлення⁴, так і в порушенні представниками влади існуючих норм і традицій. Найочевиднішим грубим порушенням цих норм і традицій були прояви такої собі світської симонії – отримання посад за гроші. У лексичних зворотах ранньомодерної України це явище називалось „накупництвом”. Але існували й інші, можливо менш виразні, прояви обмеження права козацького товариства вільно обирати собі старшину, зокрема сотників. Саме такі відверті девіації та малопомітні переступи традиції вільної елекції козацької старшини сотенного рівня в адміністративних практиках Гетьманату є предметом цього дослідження.

Поза фокусом прискіпливого дослідження залишились масові приклади втручання офіційної російської влади в процеси кадрового заповнення старшинських вакансій сотенного рівня та не менш поширені випадки приватних ініціатив царедворців чи впливових російських цивільних і військових чинів щодо призначення на сотництво в українській автономії своїх клієнтів. Саме зважаючи на масовість таких прикладів і їхній значний вплив на процеси формування кадрового потенціалу Гетьманату, їхньому аналізу буде присвячено окрему роботу⁵. Наразі ж про цей важливий аспект згадуватиметься лише побіжно, в контексті розвитку головних сюжетних ліній задекларованого дослідження.

² Ширше про це див.: Горобець В. *Полковник Війська Запорозького та його влада*. Український історичний журнал. 2014, № 4, 50–70; його ж. *Полковник Війська Запорозького: право вільної елекції в світлі козацьких традицій, розпорядчих приписів і політичних реалій (середина XVII – перша чверть XVIII ст.)*. Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура. К., 2014, 88–125; його ж. *Право вільної елекції полковника Війська Запорозького: козацькі традиції у випробуванні імперськими новаціями*. Український історичний журнал. 2015, № 5, 70–91; його ж. *Вибори та виборність в устрівній моделі ранньомодерної Української держави. Традиції versus політичні й соціальні новації*. Трансформація української національної ідеї. К., 2019, 405–419.

³ Про правове підґрунтя та традиції вільної елекції сотників Війська Запорозького див.: Горобець В. *Вибори сотника Війська Запорозького: правові норми, традиції та тенденції їхньої ерозії*. Akademia. Terra Historiae. Студії на пошану Валерія Смолія. Книга перша: Простори історії. К., 2020, 277–300.

⁴ Про цей аспект див.: Горобець В. *Вибори сотника Війська Запорозького: правові норми, традиції та тенденції їхньої ерозії...*, 277–300.

⁵ Горобець В. „Служба при дворі”, „вірність монарху” та покровительство царських сановників як аргументи при обранні на сотника Війська Запорозького. Український історичний журнал. 2020 (передано в друк)

„Той уряд сотничества [...] вручилисмо [...] заслужоному в Войску Запорозком товарищу и справному человеку”. Впливи гетьманської і полкової влади на перебіг виборів у сотні – легітимні та не дуже

Найвиразніше концептуальне бачення козацькою елітою Війська Запорозького засад вільної елекції старшини було сформульовано в положеннях Конституції 1710 р. Її автори, ґрунтуючись на практиках, що побутували в попередні часи, а також намагаючись ліквідувати в майбутньому можливі непорядки в царині кадрового забезпечення козацької держави, постановляли: „абы Ясневельможный Гетманъ жадными, хочъ бы наибольшими, не уводячися датками и респектами, никому за корупції урядов Полковничьихъ и иныхъ войсковыхъ и посполитыхъ начальствъ не вручалъ и на сильно на оные никого не наставлялъ, лечь всегда, якъ войсковые, такъ и посполитые, урядники мѣють быти волными голосами... обираны”⁶.

Автори Конституції хоч і закріплювали за громадою право вільної елекції, однак сам процес виборів ставили під контроль гетьманської влади, до прерогатив якої належало право надання дозволу на проведення виборчого процесу: „однак такихъ урядников елекції не без волі гетманской отпраоватися повинны”⁷. За реґіментарем зберігалось і право затвердження результатів виборів – „а по избранію владою гетманскою подтврживаны”⁸.

Власне, жодних новацій у цій нормі не було – лише констатація „правильного” формату виборчого процесу. Адже при обранні на сотництво голос гетьмана традиційно й справді важив багато. Формально саме гетьман, за поданням полкової влади, надавав дозвіл на організацію виборчого процесу, відповідним універсалом легітимізував його результати, крім того, від нього виходила ініціатива й щодо введення новообраного старшини у владу.

Але на практиці гетьмани далеко не завжди вдовольнялися лише функціями, закріпленими в традиціях чи виписаними у правових актах. Подеколи вони доволі активно включалися у сам процес обрання сотенної влади. Зауважу, що робилося це нерідко через відверте нехтування думкою сотенного товариства та накидання йому свого кандидата. Так, скажімо, коли в липні 1681 р. товариство Конотопської сотні звернулося до гетьмана Івана Самойловича із проханням дозволити вибрати вільними голосами на вакантне після скинення із сотництва попереднього свого старшини (котрий „ленивым был стал до отправления дел своих призывотых”) нового очільника, реґіментар, користуючись „повагою зверхности нашей”, проігнорував це законне бажання сотнян та призначив сотником до Конотопа свого ставленика – колишнього правобережного полковника Федора Кандибу. При цьому гетьман мотивував своє волонтаристське рішення тим, що „город ваш близко боку нашего рементарского найдутся” і, відповідно, „потребни в нем конечно во всем мети доскональный порядок”. І начебто, саме прагнучи цієї досконалості й „кгде ся в чом личит жебы мела наша рейментарские и войсковые справи поважне ишли тожем”, Самойлович „той уряд сотничества конотопского вручилисмо пану Федору Кандыбе, заслужоному в Войску Запорозком товарищу и справному человеку,

⁶ *Источники малороссийской истории, собр. Д.Н. Бантышем–Каменским. Ч. 2. М., 1859, 252.*

⁷ Там же.

⁸ Там же.

которой волі нашої рейментарской своєю справністю и належитою с того уряду услугою во всем приподобатися может”⁹.

Тобто, йдучи наперекір бажанню конотопців вільними голосами обрати собі старшого, гетьман акцентував увагу на стратегічній важливості Конотопа в структурі гетьманської держави, а також наголошував на „заслужоності” Кандиби перед Військом Запорозьким, його „справності” та „розумі”, який він може використати для наведення належного порядку в сотні. А ще, що, вочевидь, мало насправді вирішальне значення при ухваленні цього кадрового рішення, – готовність номінанта „справністю и належитою с того уряду услугою” виконувати волю рейментарську в місті, яке „близко боку нашого рейментарского найдуется”. Беручи до уваги представлений в універсалі розлогий букет чеснот претендента¹⁰ та водночас відштовхуючись від інтересів гетьманської влади, реґіментар наказував конотопцям „любовне” прийняти його креатуру собі за старшого й у всьому віддавати належне послушенство¹¹.

Утім, не завжди гетьмани навіть вдавались до пошуків ось таких умовно-легітимних підстав для обґрунтування своїх кадрових рішень, які відверто порушували традицію вільної елекції. Так, наприклад, роком раніше той же Самойлович з власної волі (але, що цікаво, цілком резонно) звільнив із сотницького уряду Семена Супруненка за те, що той „очима своими видячи зрайдцовъ наших, на тотъ бокъ Днѣпра утѣкающих, не хотѣлъ намъ зычливѣ в перенятю оних услужити, чемъ и противъ всее отчизни оказался неправымъ”¹². Гетьман надіслав в Олишівську сотню універсал, яким повідомив тамтешнє товариство про факт призначення на вакантне сотницьке місце олишківського городского отамана Левка Шрамченка. Зрозуміло, що зважаючи на географічне розташування Олишівки на порубіжжі Ніжинського та Київського полків, мова вже не могла йти про близькість міста до „боку нашого рементарского” як аргумент ігнорування гетьманом процедури вільних виборів, а, відтак, Самойлович загалом обійшов мовчанкою мотиваційну частину такого свого кадрового рішення. Він лише „приказував” сотнянам, „абысте всею сотнею своєю зобравшисья, его, Левка Шрамченка, за старшого сотнѣ прийняли, и короговъ ему в руки вручили, и чинили йому поволность и віддавали послушенство”. Характеристика достоїнств номінанта також звелась лише до лапідарного: „который до услуг войскових может бити згожий”¹³.

⁹ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). Київ–Львів, 2004, 769.

¹⁰ Справедливості заради варто відмітити, що таке акцентоване виписування гетьманом усіх мислимих і немислимих чеснот претендента є радше винятком, аніж правилом. Зазвичай, гетьмани були більш лаконічні у своїх представленнях й обмежувались згадками про належність претендента до козацтва „з діда й батька” та „заслужоность” у війську, причому, не обов’язково особисту, достатньо було й заслуг батька чи діда. А інколи цілком достатньо було того, аби гетьманський уряд, затверджуючи претендента на сотницьку посаду, визнав, що той „ко управлению всяких порядков сотенних... способен”. – Цит. за: Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 2: Полк Нежинский. К., 1893, 291; Дядиченко В.А. *Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст.* К., 1959, 254.

¹¹ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича..., 769.

¹² Там само, 761.

¹³ Там само.

Загалом в історичній літературі зустрічається твердження, що вже в гетьманування Івана Самойловича заміщення сотницьких вакансій стало чи не винятковою владною прерогативою регіментаря¹⁴. Водночас можна зустріти й думку, що напевно верифікувати таке твердження практично неможливо через мізерну кількість джерел. Так, наприклад, Олександр Алмазов вказує, що доказом про перебирання Самойловичем на себе прерогатив по заповненню сотницьких вакансій фігурує лише один наведений випадок із призначенням на сотництво Левка Шрамченка, натомість із іншого джерела – тут російський дослідник покликається на літопис Самійла Величка – відомо, що Самойлович у 1686 р. дозволяв козакам, що проживали понад р. Орелю в Полтавському полку, вільно обирати собі сотників¹⁵.

В контексті цієї полеміки хотілося би банально нагадати про істину, яка зазвичай ховається десь посередині, але в конкретному випадку вона насправді докорінно змінила звичну локалізацію, відчутно змістившись на периферію. Якщо уважно прочитати згадане джерело – літопис Величка, то висновок напрошується принципово інший. Так, на початку відповідного сюжету Величко оповідає, як Самойлович, щойно довідавшись про різноманітні свавілля з боку козаків „Орельських городов” Полтавського полку, наказав полтавському полковнику всіх орельських сотників позбавити влади, а на їх місце призначити „зъ иншихъ городовъ полку Полтавского добрых и справныхъ молодцовъ”¹⁶. І лише після того, як місцевий люд те „насланье сотниковъ” сприйняв як „великую себе [...] обыду и тяжесть” і почав скаржитися гетьманові на їхнє відкликання, погрожуючи в іншому разі виселитись із цих місць, Самойлович видав 11 квітня 1686 р. універсал, яким зоб’язав полтавського полковника, аби той призначених сотників „спровадив” із сотень та „допустилъ вамъ зъ межи себе vybrati людей по охотѣ вашой”¹⁷.

Тобто, перед нами цілком очевидна спроба Самойловича в умовах максимального зосередження влади у своїх руках – а мова йде, нагадаю, про події, що відбулися наприкінці 14 (!) року його гетьманування – помінати сотників без проведення традиційної процедури виборів. Причому, помінати не деінде, а в Полтавському полку, де виборність старшини зберігалася найдовше в Гетьманаті¹⁸. І лише активний спротив місцевого товариства змусив гетьмана відмовитись від намірів узурпувати царину сотницьких призначень. Немалою мірою цьому сприяли й зовнішньополітичні чинники. Загроза війни з Османською Портою та Кримським ханством змушувала гетьманський уряд з особливим трепетом пильнувати спокій в південних полках, а, особливо, в порубіжних південних сотнях. Не міг ігнорувати Самойлович й посилення заходів коронної адміністрації Речі Посполитої по переманюванню лівобережців на правий берег Дніпра.

¹⁴ Слабченко М.Е. *Малорусский полк в административном отношении*. Одесса, 1909, 123.

¹⁵ Алмазов А.С. *Политический портрет украинского гетмана Ивана Самойловича в контексте русско-украинских отношений (1672–1687)*. М., 2012, 57.

¹⁶ Величко С. *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке*. Т. II. Киев, 1851, 554–555.

¹⁷ Там же, 555–556.

¹⁸ Див.: Горобець В. *Полковник Війська Запорозького: право вільної елекції в світлі козацьких традицій, розпорядчих приписів і політичних реалій (середина XVII – перша чверть XVIII ст.)*. Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура. К., 2014, 106–107.

Коли ж наступного року козацька старшина за підтримки царського уряду позбавлятиме гетьмана влади, то серед іншого закидатиме йому і волонтаризм у царині кадрової політики. Зрозуміло, негативна реакція козацької старшини і товариства на самовладдя гетьмана Самойловича в царині кадрових призначень неминуче мала спонукати його наступника Івана Мазепу до обережніших дій у цій сфері, принаймні, на початку. Утім, поступово, зі зміцненням влади, регіментар усе частіше дозволяв собі ігнорувати традиційні обмеження своїх владних повноважень.

Так само, як і у випадку з гетьманом, доволі важливою, а іноді й визначальною була участь полковника у процесі обрання очільників сотень, які перебували в його віданні. Саме полковник з наказу регіментаря організував вибори на місці та надавав дозвіл на представлення результатів елекції гетьманському урядові, супроводжуючи його власною рекомендацією.

А якщо мову вести про реалії другої половини XVII ст., то й саме затвердження результатів виборів могло делегуватись гетьманським урядом очільникові полку. Зокрема, з універсалу переяславського полковника Івана Мировича від 27 червня 1693 р. довідуємось, що саме він призначив „значного товариша и заслуженного в Войску Запорожском” Дениса Деркача бубнівським сотником, „схилившись прозьби” бубнівців, та своєю владою відряджав до Бубневого свого „висланника” – товариша військового Євсея Караджі – „корогов сотницкую пану Денису вручити”¹⁹. Аналогічно й стародубський полковник Григорій Карпович (Вольський), довідавшись, що новгород-сіверські сотняни „сполне волними голосами зпромежку себе улюбивши пна Константія Мартиновича, товариша військового, на сотницькій урядь упросили и сотникомъ его цале обобрали”, своїм універсалом від 26 травня 1680 р. затвердив „мененнаго пна Константія Мартиновича на томъ урядѣ сотницкомъ”, дозволяючи йому, „доброто міловати, а злого карати и всякіє порядки межі товариствомъ войсковіє вести и чинити”²⁰.

Ще активнішою в процесі сотницької елекції була роль київського полковника Костянтина Мокієвського, котрий у 1691 р. своїм універсалом призначив Лавріна Лихолетка сотником Носівської сотні ввіреного йому полку²¹.

В реаліях XVIII ст. прерогативи полковника суттєво звузились, оскільки не лише затвердження результатів, але й обрання сотника з числа кандидатур, представлених за вибором місцевих товариств, перейшло до гетьмана. За полковником же залишились винятково повноваження по забезпеченню виборів. Правове підґрунтя для саме такого алгоритму виборчого процесу створив указ Петра I від 22 січня 1715 р. „О выборе полковой старшины и не чинении обид простому народу”, згідно з яким полковникам заборонялось призначати самочинно очільників сотень, натомість сотенне товариство могло обирати 2-3 кандидатів, з числа яких гетьман спільно з офіційним представником царської влади в Гетьманаті (так

¹⁹ Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII–XVIII вв. Упор. М. Василенко. Український археографічний збірник. Т. 1. К., 1926, 99–100; *Доба гетьмана Івана Мазепи в документах*. Відп. ред. І. Ситий; упор. С. Павленко. К., 2008, 301–302.

²⁰ Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII–XVIII вв., 97–98.

²¹ Борисенко В.Й. *Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст.* К., 1986, 31.

званим резидентом²²) і призначав очільника сотні²³. На проміжному етапі виборів документ з результатами голосування (так званий „вибір”) доправлявся до полкового міста гетьманським представником, якого супроводжували обрані на сотництво кандидати, аби узгодити кандидатуру з полковником. А вже після цього задіяні у виборах особи вирушали далі до гетьманської резиденції, де й відбувався завершальний етап елекційного процесу²⁴.

Звичайно ж, нові правила не відразу стали нормою, і винятки з них раз-по-раз траплялись в адміністративних практиках Гетьманату. Так, скажімо, у вересні 1719 р. полтавський полковник Іван Черняк затвердив своїм універсалом на сотництво у Переволочанській сотні Полтавського полку Павла Вакуленка, лише застерігши його при цьому, що той „для лутшого теж утверженія” повинен ще „подлугь премошчїйшого царского пресвѣтлїйшого величества указу” поїхати до Глухова і там „на вѣрность его величеству виконати присягу”²⁵. Отож універсал гетьмана Скоропадського на сотництво Вакуленку було видано вже після його затвердження на уряді полковником Черняком і датовано лише 21 жовтня 1719 р.²⁶

Утім, траплялись такі ексцеси нечасто і сприймалися центральною владою винятково як порушення чинних правил. Вельми показовою у цьому контексті є реакція гетьмана Данила Апостола на спробу чернігівського полковника Михайла Богданова відігравати вирішальну роль у заміщенні сотницьких вакансій у ввіреному йому полку. В жовтні 1727 р. у листі до Богданова Апостол наголошував на тому, аби він до „апробації о сотничих урядах не интересовался” зовсім, а під час виборів на полковій уряді брав у них участь поруч із іншою полковою старшиною, знатним товариством і сотниками, але „тамъ присутствовать однимъ голосом, а не повелительнымъ дѣйствиемъ и страхованиемъ и принужденіемъ никому не чинить подъ опасеніемъ штрафа”²⁷.

„Яви свое милосердіє [...] в ево нуждах и правде, учини споможеніе о просьбе”. Вибори як змагання впливовості покровителів

Характеризуючи процедуру обрання на сотницький уряд, Вадим Дядиченко зауважував, що, оскільки сторони виборчого процесу узгоджували кандидатуру ще напередодні дня офіційних виборів, то козакам залишалося лише вигукувати ім’я раніше визначеного кандидата, якого гетьманський уповноважений і проголошував обраним на сотництво²⁸. Можливо, в багатьох випадках було саме так. Утім, зводити

²² Про сам інституту див.: Горобець В. „Волимо царя східного”. *Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава*. К., 2007, 279–283.

²³ *Источники малороссийской истории, собр. Д.Н. Бантышем–Каменским...*, 275–276.

²⁴ Центральний державний архів України в м. Києві (далі – ЦДАУК). Ф. 108, оп. 2, спр. 65, арк. 3. Ширше про цю процедуру див.: Горобець В. *Вибори сотника Війська Запорозького: правові норми, традиції та тенденції їхньої ерозії...*, 277–300.

²⁵ *Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII–XVIII вв.*, 103.

²⁶ Там само, 104.

²⁷ Там само, 108–109.

²⁸ Дядиченко В.А. *Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст.*, 255.

все різномайття потенційно можливих практик лише до такого варіанту було б некоректно. Принаймні в джерелах збереглося чимало свідчень, які переконливо заперечують безальтернативність висловленого Дядиченком припущення²⁹. Водночас було б неправильно стверджувати, що й засади змагальності (чи хоч би видимість цієї змагальності) за симпатії виборців були обов'язковим атрибутом виборів сотника. Часто-густо процес входження у владу козацького старшини сотенного рівня супроводжувався не боротьбою претендентів за зміцнення авторитету серед виборців, а пошуками у вищих ешелонах влади козацької автономії (а згодом Російської держави) якомога впливовішого протектора, який через лобіювання інтересів свого клієнта перед гетьманом, Сенатом чи імператором і забезпечував йому омріяну посаду.

Вельми показовий приклад саме такої змагальності при заповненні сотницького уряду зустрічаємо у Новгород-Сіверській сотні Стародубського полку одразу ж після поразки виступу гетьмана Мазепи 1708-1709 рр. Після того, як новгород-сіверський сотник Лук'ян Жоравко за виявлену ним службу цареві в буремну осінь 1708 р. був переміщений на уряд стародубського полковника (звільнився після обрання Івана Скоропадського на гетьманство), на вакантну сотницьку посаду відразу ж зійшов сотенний писар Семен Березовський. Цілком ймовірно, що найважливішою передумовою цього призначення була протекція колишнього сотника новгород-сіверського, а наразі полковника стародубського, своєму колишньому безпосередньому підлеглому. На цю думку наштотує як спостереження за характером владних відносин у Гетьманаті загалом (коли саме писар зазвичай був одним із найбільш наближених до сотника посадовців місцевого рівня), так і ретроспективний аналіз службових стосунків Жоравки з Березовським упродовж цілого десятиліття.

Проте масштаби ймовірної протекції Жоравки над Березовським виявилися недостатніми, аби той надовго міг затриматися на сотенному уряді в Новгород-Сіверському. Вже в 1712 р. новопоставлений генеральний писар української автономії Семен Савич почав шукати для свого свояка Данила Кутневського належне „хлібне місце” і, ймовірно, залучений до цього пошуку гетьман Скоропадський з подачі Савича (дозволимо собі таке припущення з огляду на майбутній кар'єрний злет його свояка саме в цій сотні) відсторонив Березовського від уряду, зауваживши у своєму універсалі, що має на те якість „певні і слухні причини”. Які це були причини, він, утім, так і не артикулював. „Отдаливши” ж Березовського „от того уряду сотницького”, Скоропадський, „не продовжуючи того вакансу, аби без настоящего сотника в порядках городовых не учинилось якое нестроение”, в тому ж таки 1712 р. призначив на уряд новгород-сіверського сотництва Данила Кутневського. Причому, саме „призначив”, оскільки Кутневський став сотником не в результаті обрання сотнян, а згідно „особливого гетманского респекту”³⁰.

Цікаво, що легітимація влади Кутневського „особливим гетманским респектом” також не вберегла його від втрати сотницького уряду. Вже на початку 1715 р., тобто лише через якихось три роки, Петро I аналогічним чином легітимізував владу

²⁹ Наприклад, див.: Лазаревский А. *Описание старой Малороссии. Т. 3: Полк Прилуцкий*. К., 1902, 220–222.

³⁰ Лазаревский А. *Описание Старой Малороссии. Т.1: Полк Стародубский*. К., 1889, 102, 197. Щоправда, й Березовський, маючи впливового протектора без уряду не залишився: полковник Жоравко за два роки знайшов якесь свої „певні і слухні причини”, аби перетягти Березовського до Стародуба, де той посів уряд полкового осавула.

свого ставленика – Федора Лісовського, колишнього протопопа гадяцького, позбавленого кафедри через його службові зловживання і провини. Указом від 7 лютого 1715 р. Петро I „указал” Лісовському „за показаніе его к нам великому государю вѣрности в измену Мазепину быть сотником в Стародубском полку в Новгородкѣ Сѣверском на мѣсто тамо ныне пребывающаго сотника”³¹. Більше того, аби вберегти свого ставленика від злої долі попередників – Березовського і Кутневського, цар наказав „без нашего, великаго государя [...] указу ево Лисовского ис той сотни не переменять”³². Останній же, маючи над собою настільки потужного протектора, поводити себе у владі надзвичайно нахабно, чинив насильства по відношенню до сотнян, практично ігноруючи розпорядження гетьманського уряду³³. І лише коли зловживання Лісовського набрали прямо такі непристойних масштабів, восени 1721 р. Скоропадському вдалося досягти тактичного успіху, тимчасово відсторонивши сотника від влади. Показово, що 4 січня 1722 р. (перед тим, як на тривалий час вирушити спочатку до Москви, а згодом Петербургу) гетьман, аби заповнити вакантне новгород-сіверське сотництво, не організував у сотні нові вибори, як цього вимагала традиція та указ Петра I від 1715 р., а призначив на уряд своєю владою якогось військового товариша Федора Онопрієнка. Щоправда, той згадується в документах лише в ранзі наказного сотника „з полецением ему всего городского и сотенных порядков правления”³⁴, а це, своєю чергою, звільняло регіментаря від обов’язкової легітимації його влади сотенними виборами.

Однак сотницькі пертурбації у Новгород-Сіверському на цьому також не завершилися. Навпаки, невдовзі вони набули несподіваного повороту, вкотре демонструючи непорушність корупційної складової російської кадрової політики в Гетьманаті. Отож уже під час перебування в Москві 22 травня 1722 р. Скоропадський отримав з Іноземної колегії наказ призначити Семена Соболевського сотником у Погарі, „а прежнего погарского сотника Семена Галецкого перевести в Новгород-Северский в сотники на место бывшего сотника”³⁵. Показово, що ані воля громади, ані воля гетьмана при цьому не бралися до уваги. А останні, варто зауважити, були категорично проти цього переміщення. І на те були серйозні підстави. Адже, хоч Галецький і був доволі відомим і впливовим козацьким старшиною Стародубщини (перед тим уже обіймав уряд стародубського полкового осавула, звідки гетьман Скоропадський перевів його в 1712 р. на посаду погарського сотника), однак його переведення із сотницького уряду в Погарі на аналогічний у Новгород-Сіверському мало відчутний присмак скандалу, оскільки цьому передувала подача колективного чолобиття погарських обивателів на свого

³¹ Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України, Інститут рукопису (далі – НБУВ ІР). Ф. VIII, спр. 232, арк. 44.

³² Там само.

³³ Див.: Горобець В. *Конфлікт і влада в ранньомодерній Україні. Сотник новгород-сіверський проти гетьмана Війська Запорозького, 1715-1722*. К., 2016.

³⁴ *Диариуш или журнал, то есть повседневная записка..., начавшийся в 1722 году и оконченный в том же году... войсковой канцелярии старшим канцеляристом Николаем Ханенком*. Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете, 1858. Кн. 1, отд. V, 9.

³⁵ *Летопись занятий Археографической комиссии*. Вып. 17. СПб., 1907, 148; Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 1: Стародубский полк, 236.

сотника³⁶. Так само й наказний стародубський полковник Іван Чарнолуцький у вересні 1720 р. клопотався перед гетьманом і „о непринятї в сотники Соболевского”. Підставою для такого клопотання став той факт, що „атаман городской погарській и курінная атаманья сотні тамошной с товариством и посполством двократно подавали суплѣку з тим предложеніем, чтоб Семен Соболевский [...] сотником не бил”³⁷.

Власне, Соболевський, котрий очолював Погарську сотню в буремні 1708-1709 рр., наразі лише змагався за сотницький значок, який з 1712 р. перебрав до своїх рук Семен Галецький, але в 1720 р. ненадовго втратив його через скарги погарських міщан з приводу його службових зловживань³⁸. Як зауважував наказний полковник, Соболевський, „здавна прагнучи на уряд погарского сотництва”, щойно довідався про проблеми Галецького, різними способами „легких людей тоей же сотнѣ побуждает, дабы при нем стояли”. Зокрема, одних із цих „легких людей” претендент обнадіював „свою являти ласкавость и прихилност”, а іншим – „уряди сотенніе обѣцает”³⁹. І як можна зрозуміти з листа Чарнолуцького, Соболевський досяг неабияких успіхів у своїх стараннях – „и так непостоянством и предсвзятіем своим многих в сотнѣ Погарской под сей тепер трудний час возмущает”. Хіба що йому не вдалося перетягти на свій бік сотенну старшину, що й не дивно, зважаючи на щедрі обіцянки кандидата винагородити сотенними урядами своїх прибічників. Вочевидь, саме сотенна старшина і виступила проти приходу Соболевського у владу, „сусѣдственно жиючого, поступки знаючи и весьма не желаючи себе его за начальника [...] аби мирное и спокойное в сотнѣ их поводилося житіе”, ініціювавши відповідне клопотання перед полковою владою. Найбільш зацікавленим у недопущенні Соболевського до урядування в Погарі був, безперечно, відсторонений від уряду Галецький, стосовно котрого в суплїці сотенної старшини і товариства мовилось, що вони „о пану Кгалецкому издавна благоволили” і лише погарські міщани раніше мали з ним „заводную контроверсію”, але й ті нині „по укончанїи справи” в суді залишились задоволеними і „не зычат болше наносити як собѣ, так и велможности вашей турбаціи”⁴⁰.

За таких умов наказний полковник, спираючись на прохання сотенної старшини і товариства та особисто, „вѣдаючи доброе в его званїю сотником управленіе и обхожденіе, и тепер з великоросійскими [...] полками умѣючого поступати, и належный гонор самому велможности вашей видется знает як отдавати”, „по должности” своїй клопотався перед гетьманом „пну Соболевскому, жадних еще услуг войскових неотправуючому и не заслужоному, о котором не тилко сотнѣ Погарской товариство, але и старшина полковая не благоволит, в его намеренїях отказат”⁴¹.

³⁶ ЦДІАУК. Ф. 51, оп. 3, т. 1, спр. 117: Справа про призначення Семена Соболевського сотником Погарської сотні Стародубського полку та його майнові суперечки. 1714-37. 131 арк.; там само. Спр. 117а: Справа про майнові суперечки сотника Погарської сотні Стародубського полку Семена Соболевського з жителями Стародубського полку та його усунення з посади сотника. 1723-36. 125 арк.; там само. Спр. 482: Суплїка стародубського наказного полковника Івана Чарнолуцького про відмову Семену Соболевському в призначенні на уряд сотника Погарської сотні Стародубського полку у зв'язку з незгодою полкової та сотенної старшини (10 IX 1720). 3 арк.; Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 1: Стародубский полк, 140–141.

³⁷ ЦДІАУК. Ф. 51, оп. 3, т. 1, спр. 482, арк. 1-2.

³⁸ Gajecy G. *The Cossack Administration of the Hetmanate*. Vol. 1–2. Cambridge, Mass., 1978.

³⁹ ЦДІАУК. Ф. 51, оп. 3, т. 1, спр. 482, арк. 1-2.

⁴⁰ Там само. Арк. 2.

⁴¹ Там само. Арк. 2–2 зв.

Але не тільки наказний полковник і погарська сотенна старшина підтримувала Галецького. В архівах збереглося чимало свідчень того, що останньому вдалось заручитись підтримкою й багатьох значних персонажів із оточення Петра I. Ба більше – спритник отримав вельми схвальні відгуки на свою адресу навіть від самого царя. Найранішим із виявлених мною документів щодо цієї історії є датований 3 вересня 1716 р. лист князя Григорія Волконського до царського резидента при гетьманському дворі Федора Протасєва. У ньому містилося прохання ось такого змісту: „яви свое милосердіє к погарскому сотнику Галецкому в ево нуждах и правде, учини споможєніє о просьбе до Ясневелможного Его Милости пана гетмана, о чем он сотник Вашей Милости устне обо всем донесет”⁴².

Ведучи мову про автора цього листа, варто зауважити, що сучасниками Галецького були двоє Григоріїв Волконських – батько, генерал-майор Григорій Семенович, один із знаних восначальників Петра I, та його син, Григорій Григорович, генерал-ад’ютант фельдмаршала Бориса Петровича Шеремєтева, діяльність котрого багато років протікала в Києві. Зважаючи на цю обставину, логічно було би припустити, що саме молодший Волконський був протектором погарського сотника. Утім, у матеріалах справи Галецького надibuємо на цікавий документ – „Пункта о службах Стародубского полку полковой сотни сотника Семена Галецкого”, де в переліку різних „вірних служб” сотника мова йде про його участь „в 2-х баталіях шведских [...] под Мигновичами, при которых и сам король шведский бил же”, а перебував він там під командою генерала Григорія Семеновича Волконського⁴³. Отож і Волконський-старший був знайомий з Галецьким і за потреби міг замовити слово в його інтересі.

Кілька років потому, у вересні 1720 р., вже молодший брат щойно згаданого фельдмаршала Бориса Петровича Шеремєтева, майбутній київський губернатор Володимир Петрович Шеремєтев, надсилає гетьману Скоропадському листа, в якому також клопочеться за інтереси сотника Галецького – „упрошаю с стороны сотника погарского пана Галецкого”. З цього листа довідуємося, що останній, виявляється, „из малых лет при доме нашем воспитан, и за показанные его царскому величеству услуги во многих акциях брату моему покойному фельдмаршалу, оной Галецкий сыном назван был, и добропорядочно у брата моего содержался и мне мой брат о нем напоминая приказывал, чтоб ево случайно не оставит”⁴⁴. Саме втілюючи волю покойного брата, Шеремєтев і просив Скоропадського, „дабы за память брата моего покойного и за мое прошение содержался” Галецький „в милостивом презрении, и дабы недопущен был от других терпеть обиду”⁴⁵.

Відповідно, і Скоропадський не лише залишив Галецького в 1720 р. на сотництві в Погарі⁴⁶, але й був категорично проти його ротачії до Новгород-Сіверська в 1722 р., аби в такий спосіб звільнити місце для Соболевського в Погарській сотні. Так, з діаріушу його перебування в Петербурзі довідуємося, що він ще 27 лютого 1722 р. відправив у Колегію іноземних справ клопотання „противъ прошения Соболевского, старающогося о Сотництво Новгородское, жебы ему въ томъ

⁴² НБУВ. ІР. Ф. II, спр. 1706–1862, арк. 260.

⁴³ Там само. Арк. 248.

⁴⁴ Там само. Арк. 247.

⁴⁵ Там само. Арк. 247.

⁴⁶ Gajecy G. *The Cossack Administration of the Hetmanate*. Vol. 1–2, 58–59.

одказано”⁴⁷. Проте гетьман мав серйозного опонента в оточенні Петра I й ця обставина вирішила конфліктну ситуацію не на його користь. Справа в тому, що, як можна припустити із дотичних до справи матеріалів, промотором цього призначення був всесильний фаворит царя князь О.Д. Меншиков. Причому, піклуючись про нове призначення для Галецького, царський сановник не стільки дбав про кар’єрне зростання власне самого номінанта, як про звільнення ним уряду погарського сотника для свого протезе Семена Соболевського, котрий мав на цій посаді ефективно сприяти задоволенню конфліктних матеріальних інтересів князя в Погарській сотні⁴⁸.

Цікаво, що після смерті гетьмана Скоропадського на початку липня 1722 р. Федору Онопрієвичу на деякий час вдалося залишити за собою сотницький уряд. Принаймні у вересні 1722 р. в документах, що виходили в цей час з новгород-сіверського уряду, він ще значиться саме в цьому статусі⁴⁹. Але насправді урядування ставленика покійного гетьмана тривало недовго, оскільки вже в серпні 1722 р., тобто через місяць після кончини Скоропадського, російський канцлер граф Гаврило Головкін підписав „сенатскую грамоту” про призначення Семена Галецького сотником до Новгород-Сіверського⁵⁰, просто знадобився деякий час, аби указ допровадити в Україну. Після ж переміщення Галецького до Новгород-Сіверської сотні, сотницький уряд у Погарі, як і задумував Меншиков, посів Соболевський⁵¹.

До слова, урядування Семена Соболевського в Погарській сотні, попри зміни влади у Глухові та Петербурзі, тривало аж до 1738 р., коли він благополучно передав владу своєму сину Володимиру, котрий лише щойно 1735 р. розпочав службу як військовий канцелярист Генеральної військової канцелярії⁵². А ось перебування Галецького на уряді новгород-сіверського сотника стало для нього справжнім випробуванням. Після смерті гетьмана Скоропадського, уряд Петра I розпочав цілеспрямовано нищити гетьманську владну вертикаль, перекидаючи її повноваження заснованій у травні 1722 р. Малоросійській колегії, проти чого намагалась чинити спротив козацька старшина, очолювана наказним гетьманом Павлом Полуботком⁵³. Чимало козацьких старшин, остерігаючися через опозицію нововведенням царської влади в Україні втратити владу та майно, проігнорували заклики Полуботка виступити на захист „козацьких прав і вольностей”. Натомість Галецький був одним із тих небагатьох старшин, котрі активно допомагали наказному гетьманові та гетьманському урядові відстоювати українську автономію. Зокрема, вже після

⁴⁷ *Диариуш или журнал, то есть повседневная записка..., начавшийся в 1722 году и окончанный в том же году...*, 29.

⁴⁸ *Летопись занятий Археологической комиссии*. Вып. 17, 148; Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 1: Стародубский полк..., 236.

⁴⁹ ЦДІАУК. Ф. 51, оп. 3, т. 1, спр. 153, арк. 128-128 зв. Можливо саме той „Федор Онопрієнко знатний и заслуженный з деда и отца товарищ восковой”, котрого сотник Лісовський у часи свого правління „срамотне посродку улице за волоси волочил, по щоках был”. Див.: ЦДІАУК. Ф. 51, оп. 3, т. 1, спр. 153, арк. 48.

⁵⁰ Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 1: Стародубский полк..., 141.

⁵¹ Там же, 234.

⁵² Кривошея В.В. *Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія*. К., 2010, 666-667.

⁵³ Про владну ситуацію в Гетьманаті в цей час і намагання Павла Полуботка протистояти інкорпораційним заходам уряду Петра I – див.: Горобець В. *Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I*. К., 1998, 113–156.

виклику Полуботка на слідство до Петербургу, миргородський полковник Данило Апостол ініціював підготовку так званої „Коломацької чолобитної” до імператора Петра I, яку до столиці мав доправити якраз новгород-сіверський сотник (разом із сенчанським сотником Кирилом Криштофенком (Криштопенком)). Дізнавшись про наміри гетьманського уряду Галецького та Криштофенка „в експедицію ординувати [...] до Императорского Величества от всего Войска с челобитствием”, президент Малоросійської колегії бригадир Степан Вельямінов у жовтні 1723 р. віддав наказ узяти їх під варту⁵⁴. А вже 11 грудня 1723 р. прибулий в Україну за наказом імператора для розслідування справи спротиву козацької старшині інкорпораційним заходам Малоросійської колегії гвардійський майор Олександр Румянцев відправив Галецького разом із іншими опозиціонерами до Петербургу⁵⁵. Там він перебував в ув'язненні в Петропавлівській фортеці до лютого 1725 р., коли в часи лібералізації курсу російського керівництва щодо України та заходів, скерованих на „приласкание” козацької старшини, сотник отримав дозвіл вийти на волю. Але й після звільнення з Петропавлівського каземату Галецький, згідно з наказом Катерини I, разом із іншими старшинами, що перед тим утримувались у неволі, мав і надалі залишатись у Петербурзі, аби від них, козацьких старшин, „народу малороссийскому впредь обид и розорений не было”⁵⁶. Утім, у середині 1720-х рр. Галецький повернувся на сотенний уряд, цього разу вже у Стародубській полковій сотні. Покликаючись на оприлюднену ще Олександром Лазаревським інформацію, Джордж Гаєцький вважав, що сталося це вже у 1726 р.⁵⁷, а ось Володимир Кривошея стверджував, що подія відбувалася ще в 1725 р.⁵⁸ А вже з цього уряду Галецький у 1734 р. перемістився на уряд генерального бунчужного, який обіймав до самої загибелі в 1738 р. на полях російсько-турецької війни⁵⁹.

Що цікаво, переміщення Галецького із сотництва до складу генеральної старшини стало ще одним прикладом того, як функціонувала система протекцій у Російській імперії, зокрема в тій її частині, що стосувалася Гетьманату. Отож на вакантний уряд генерального бунчужного гетьман Апостол у 1732 р. на розгляд російської влади представив кандидатури сотника ічнянського Григорія Стороженка та бунчукового товариша Андрія Миклашевського. Перед тим як ухвалити рішення, Колегія іноземних справ звернулася за роз'ясненнями до російського міністра при гетьманському уряді генерала Семена Нарішкіна. Міністр же відповів, що Стороженка він „не знает и не видал”, а за Миклашевським не помічав заслуг, „за которые надлежало наградить ево”⁶⁰. Тим часом перед колегією за той уряд генерального бунчужного клопотався стародубський полковий сотник Семен Галецький, котрий,

⁵⁴ Журнал, си есть насыщенная записка дел, в войсковой еeneralной канцелярии приключаящихся, от дня смерти ясневелможного его млсти пана Иоанна Скоропадского, войск Его Императорского Всепресвітлішого Величества Запорожских обеих сторон Днепра гетмана, наченшаяся року 1722, місяця іюля 3 дня..., 142.

⁵⁵ НБУВ. ІР. Ф. XII, спр. 2, арк. 25 зв. – 26 зв.; Горобець В. *Присмерк Гетьманщини...*, 157.

⁵⁶ *Полное собрание законов Российской империи*. Изд. 2-е. Т. 7. М., 1830, № 4651.

⁵⁷ Gaјecky G. *The Cossack Administration of the Hetmanate*. Vol. 1–2, 37.

⁵⁸ Кривошея В.В. *Козацька старшина Гетьманщини...*, 271.

⁵⁹ Там само, 272.

⁶⁰ НБУВ. ІР. Ф. II, спр. 1706-1862, арк. 252.

як наголошував міністр, вже „от начала моих молодых лѣтъ ЕИВ Всероссийскому Престолу во всякой непоколебимой вѣрности, безпорочно, со всякою охотою от Озовского походу нещадя моего здоровья служил и службу многими своими отвагами над неприятелями поиски чинил, во всяких баталіях и языков приводил к нужному дѣлу и самому ЕИВ Петру Первому”⁶¹. Претендент стверджував, що його героїства добре відомі багатьом фельдмаршалам і генералам, ба навіть більше – сам Петро І за участь Галецького в „Левенгофтовій баталії”⁶² на прийомі в Лебедині „при всѣх сенаторах [...] пожаловал в полковники” і лише через гетьмана Скоропадського, котрий „не похотѣл тому исполненія учинить”, йому довелося вдовольнитися сотницьким чином. Зважаючи ж на те, що йому довелося неодноразово переходити з одного сотництва на інше, за всі ці 30 років він „в крайнее оскудѣние пришел”, відтак, просив за таку „многолѣтнюю службу и вѣрность” його „пожалувати” на вакантний уряд генерального бунчужного, а „к службѣ згодного” сина на сотництво, крім того, закріпити за ним імператорською грамотою рангове сільце Душкин, обіцяючи зі свого боку, разом з сином, „во всякой нашей непоколебимой вѣрности... служить”⁶³.

Реагуючи на це подання, Колегія іноземних справ 18 вересня 1733 р. звернулася до Наришкіна з проханням апробувати кандидатуру Галецького і „донестъ, что оной [...] в тот чин бунчужного генерального достоин ли”⁶⁴. Відгук Наришкіна, вочевидь, був позитивним, оскільки вже 10 лютого 1734 р. імператриця Анна Іоанівна видала указ про пожалування сотника Галецького „по челобитію ево за долговременную службу в малороссійскіе генеральные бунчужные на убылое место”⁶⁵. Цим же указом імператриця призначала сина Семена Галецького, Петра, „сотником, где такая вакація имеется”⁶⁶. До слова, батько клопотався перед імператрицею про призначення сина сотником на його, батькове, „первобытное мѣсто в Погар”⁶⁷, тобто в сотню, де він сам розпочинав своє багатолітнє сотникування.

Доволі показовим виглядає той факт, що в сенатському указі від 30 квітня 1734 р. згадувалося про виділення Семену Галецькому з Ямської канцелярії підвід і подорожніх грошей для проїзду з Петербургу до Глухова, а з Сенатської контори і Сибірського приказу – „на жалованье [...] сибирскими товари на 200 руб.”⁶⁸. Тобто, увесь цей час, допоки Колегія іноземних справ відбраковувала запропоновані гетьманом Апостолом кандидатури на генеральне бунчужництво і вдовольняла кар’єрні апетити Семена Галецького та його сина, стародубський полковий сотник перебував у Петербурзі, лобіюючи власні інтереси. Зважаючи ж, що його петербурзькі покровителі, відомі ще з середини 1710-х рр., суттєво просунулись щаблями державної ієрархії Російської імперії (зокрема, Володимир Петрович Шереметев не лише отримав звання генерал-лейтенанта, а й – посаду київського

⁶¹ Там само. Арк. 246.

⁶² Вочевидь, мається на увазі битва з корпусом шведського генерала А.Л. Левенгаупта під Лісною (28 IX 1708), названа царем „матір’ю полтавської перемоги”.

⁶³ НБУВ. ІР. Ф. II, спр. 1706-1862, арк. 246, 269.

⁶⁴ Там само. Арк. 252 зв.

⁶⁵ Там само. Арк. 254.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Там само. Арк. 269.

⁶⁸ Там само. Арк. 255.

губернатора), пояснити кар'єрні успіхи Галецького, досягнуті, що важливо, всупереч волі Данила Апостола, не є надто складним завданням.

Не менш показовою модель виборів, коли в її засади було покладено не змагання за прихильність сотнян чи старшин сотенного і полкового рівнів та навіть не маніпулювання ними, а винятково боротьбу впливів у вищих ешелонах влади, спостерігаємо також у випадку сходження Павла Минецького (Минецького) на сотенний уряд в Іваницькій сотні Прилуцького полку. Як можна зробити висновок з передісторії цієї колізії, претендент, вочевидь, входив до числа клієнтів чернігівського полковника Павла Полуботка. Принаймні саме так вважав Лазаревський, зауважуючи, що Минецького після його восьмилітньої служби канцеляристом Генеральної військової канцелярії на уряд полкового писаря Ніжинського полку призначив саме Полуботок, причому одразу після приходу до влади в Гетьманаті в якості наказного гетьмана у 1722 р., дарма, що проти цього призначення активно виступав тамтешній полковник граф П.П. Толстой⁶⁹. Коли ж зоря Полуботка на політичному Олімпі Гетьманату закотилась, слідом за цим наприкінці 1723 р. Минецький не лише втратив полковий уряд, а й за наказом емісара Петра I в Україні майора Олександра Румянцева, котрий розслідував опозиційну діяльність Павла Полуботка, спрямовану проти впровадження в Гетьманаті інкорпораційної реформи імператора⁷⁰, був взятий під арешт і відправлений до Петербургу, де провів під вартою наступних 16 місяців. При цьому сам Минецький був переконаний, що під арешт він був „предан от Толстого”⁷¹.

Отримавши в березні 1725 р. (вже після смерті Петра I, в умовах лібералізації урядом Катерини I політики щодо автономії Гетьманату⁷²) звільнення з-під варти, він одночасно був відновлений і на посаді полкового писаря. Щоправда, через спротив полковника Толстого вступити на писарство в Ніжині старшина не зумів, а тим часом полковник прилуцький Гнат Галаган запропонував йому „на ваканс в м. Іваницу править сотнею до указу”⁷³, тобто в ранзі наказного сотника. Проте конфлікт з полковником Толстим був настільки глибоким, що останній не примирився з від'їздом суперника з Ніжина до Іваниці, а добився від тоді ще чинної Малоросійської колегії його звільнення з посади сотника. Після смерті Катерини I та сходження на престол Петра II, коли батько ніжинського полковника граф П.О. Толстой втратив вплив при дворі, а крім того розпочався процес ліквідації Малоросійської колегії⁷⁴, наполегливий Минецький, провівши більше дев'яти місяців у Петербурзі в пошуках протекторів у середовищі нового імператора, врешті-решт таки зумів добитися покровительства радника Колегії іноземних

⁶⁹ Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 3: Полк Прилуцкий, 307. Щоправда, з універсалу Павла Полуботка про затвердження Минецького на уряді ніжинського полкового писаря (2 XI 1722) випливає, що своєму входженню в число полкових старшин був зобов'язаний ніжинському полковнику графу Петру Петровичу Толстому і його відповідному „изволению”. Див.: *Універсали Павла Полуботка (1722-1723)*. К., 2008, 184.

⁷⁰ Детальніше див.: Горобець В. *Примерк Гетьманщини...*, 156-159.

⁷¹ Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 3: Полк Прилуцкий, 307.

⁷² Детальніше див.: Горобець В. *Примерк Гетьманщини...*, 276-282.

⁷³ Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 3: Полк Прилуцкий, 307.

⁷⁴ Детальніше див.: Горобець В. *Примерк Гетьманщини...*, 288.

справ П.В. Курбатова, котрий 30 липня 1727 р. і передав йому імператорський указ про його „определение попережнему Іваницьким сотником”⁷⁵.

Обраний на гетьманство 1 жовтня 1727 р. Данило Апостол, реагуючи на цей указ, 20 грудня надіслав розпорядження прилуцькому полковнику повернути Минецькому сотенний значок в Іваниці, відсторонивши, відповідно, від уряду тамтешнього сотника Григорія Волошина (останній, як твердив Минецький, старшинство отримав незаконно – „підмогоричившись козакам”)⁷⁶. Утім, не встиг полковник Галаган вручити Минецькому значок, як до Прилук надійшло нове розпорядження гетьмана – відібрати в Минецького владу. Причому, Апостол просив прилуцького полковника вчинити це без особливого розголосу, принаймні без гучної процедури відставки, а лише відібравши в номінанта гетьманський універсал з впровадженням його на уряд. Причину такої дивної метаморфози сам Минецький пояснював підступами свого давнього ворога – графа Толстого, котрий, навіть втрапивши владу в Ніжинському полку, продовжував капостити колишньому полковому писарю. Тож нібито Толстой, перебуваючи у своєму підмосковному селі, мав зустріч з таємним радником Федором Наумовим, призначеним імператором Петром II міністром при гетьманському уряді Апостола, і під час цієї зустрічі клопотався про відсторонення Минецького від влади в Іваницькій сотні. Своє прохання Толстой підкріпив цінним подарунком – дозволив міністру забрати собі карету колишнього ніжинського полковника, яку той залишив у Глухові. Наумов, нібито тією „кареютою скорумпований”, і звернувся до гетьмана з листом щодо неможливості допущення Минецького до сотництва в Прилуцькому полку. У Данила Апостола, здається, не було особливих резонів конфліктувати з міністром з приводу сотницького значка для Минецького, як, власне, і виставляти на показ сумнівне кадрове рішення, що мало виразні корупційні ознаки. Отож, аби уникнути неминучих репутаційних втрат від поступки Наумову, регіментар розпорядився по-тихому відібрати в номінанта гетьманський універсал⁷⁷.

Проте полагодити справу без розголосу все ж не вдалося, оскільки претендент продемонстрував неабиякі здібності у справі вишукування все нових і нових високих покровителів. Спершу (вже у січні 1728 р.) до Апостола з листом звернувся впливовий у той час в Гетьманаті російський генерал Йоган-Бернгард Вейсбах, котрий характеризував Минецького „чоловіком состоянія доброго” та клопотався про повернення йому сотенного значка, оскільки він „того сотнического чина достоин”⁷⁸. Тоді ж Минецький „нарочно прибыл” до сина гетьмана Апостола, на той час уже миргородського полковника Павла Апостола, аби „плачливе скажитись в несносной своей обиде”. Як впливає з листа гетьманіча до батька, шукач сотництва бідкався з приводу відібрання в нього „неведемо чего ради” уряду, через що він „вовсе разорился з домом своим” (причиною цього розорення, як можна зрозуміти з інших пасажів листа, стало те, що „некоторые Іваничане”, дізнавшись про опалу свого старшого, „разверпили и великіе пакости ему чинять”). А ще лист проливає світло на те, які аргументи номінанта вплинули на полковника Апостола найбільше – „вѣдаючи зпрежде его

⁷⁵ Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 3: Полк Прилуцкий, 307.

⁷⁶ Там же, 308.

⁷⁷ Там же.

⁷⁸ Там же.

п. Минѣцкого зичливаю и безподозрительную ку домови нашому добросклонность, як в час аресту над нами бувшого явившую, так и нынѣ за бытности его в Спбурсѣ, от пана Петра брата листовне описанную”⁷⁹. Тобто все вказує на те, що Минацький справді був переконаним автономістом і не лише допомагав Полуботкові в його опозиційній боротьбі проти впровадження в Гетьманаті Малоросійської колегії, але й гідно поводив себе як під час ув’язнення з наказу майора Румянцева на початку 1724 р. тоді ще миргородського полковника Данила Апостола, так і згодом уже в Петербурзі – під час слідства над українською старшиною та потому. А, крім того, перебуваючи в Петербурзі, Минацький зумів налагодити контакти і з іншим сином теперішнього гетьмана – Петром Апостолом, котрий багато років перебував при дворі князя О.Д. Меншикова та відіграв важливу роль у відновленні гетьманства в Україні восени 1727 р.⁸⁰ Зважаючи на все це, полковник Апостол-молодший просив батька-гетьмана для Минацького „респекту”, аби його претензії на старшинство не були „занехасні”⁸¹.

Утім, попри подані гетьману прохання про прихильність до Минацького від гетьманича та клопотання за претендента від генерала Вейсбаха, справа його реституції на сотенному уряді розтягнулася на півтора роки. Компроміс із таємним радником Ф. Наумовим було знайдено лише наприкінці весни 1729 р., коли Апостол повторно видав претенденту гетьманський універсал на уряд і той врешті почав виконувати сотницькі обов’язки.

Загалом же справа про обрання на сотництво Минацького надзвичайно цікава передусім тим, що виразно ілюструє проблему пошуку претендентами на старшинство в Гетьманаті впливових патронів як запоруки успішності їх кар’єрних претензій. Видається, що в практиках першої половини XVIII ст. така стратегія службового зростання набула неабиякого поширення і, що важливо, не виглядала як явище, що має негативне забарвлення. Єдине, що зазвичай механізми просування патронами інтересів своїх клієнтів через брак відповідної інформації залишаються прихованими, принаймні на матеріалі, що відображає клієнтарно-патрональні відносини всередині Гетьманату. У зрізі ж відносин клієнтів із України з їхніми покровителями в Москві та Петербурзі інформації трохи більше. Проте її аналіз, як уже зазначалося, виходить за межі окресленого мною дослідження, а, відтак, йому присвячена окрема робота⁸².

„Хочет, чтоб тот [...] уряд за великие деньги был куплен”.

Симонія у виборчих практиках Гетьманату

Насамкінець зверну увагу на один із найсерйозніших переступів норм вільної елекції – купівлі старшинських урядів за гроші. Зрозуміло, що подібні дії вже за означенням не могли бути публічними. Отож, припускаю, що чимало зі згаданих перед цим випадків покровительства впливових урядовців Гетьманату чи вельмож із оточення царя шукачам сотницьких урядів потенційно могли містити ознаки такої симонії,

⁷⁹ Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 3: Полк Прилуцкий, 309.

⁸⁰ Див.: Горобець В. *Присмерк Гетьманщини...*, 288-289, 291-292.

⁸¹ Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 3: Полк Прилуцкий, 309.

⁸² Див.: Горобець В. „Служба при дворі”, „вірність монарху” та покровительство царських сановників як аргументи при обранні на сотника Війська Запорізького. Український історичний журнал, 2020 (передано в друк)

яку, однак, за браком доказів, встановити неможливо. А, відтак, при реконструкції таких практик доводиться вдаватися до доволі специфічних джерел, насамперед таких, як доноси – ясна річ, добре усвідомлюючи при цьому жанрову специфічність такого роду документальних свідчень. Крім того, згадки про симонію зрідка зустрічаються і в надійніших джерелах – тестаентах, судових позовах і навіть у правових нормах Гетьманату, а точніше в проектах, зокрема в таких, як Конституція 1710 р.

Чи не найвідомішим в історіографії прикладом купівлі уряду в Гетьманаті є справа зі сходженням на гетьманство Івана Мазепи в 1687 р., що нібито стало можливим завдяки хабареві фавориту цариці Софії князю В.В. Голіцину. Уже по смерті гетьмана в 1709 р. старшина, що підтримала його виступ проти Петра I та вийшла разом із ним на еміграцію, згадувала, що Мазепа передав багато скарбів Самойловича Голіцину „за надане собі гетьманство”⁸³. А Микола Костомаров навіть називав точну суму „подарунка” князеві – „17 390 рублей, из которых 11 000 было дано наличною монетою, а прочее серебряными и золотыми вещами и дорогими тканями”⁸⁴. Утім, варто погодитися з тими дослідниками, котрі трактують передані Голіцину кошти не як буквальний прояв купівлі Мазепою уряду, а радше свідчення практик казнокрадства і хабарництва з боку фаворита цариці Софії, котрий би втрущувався в багатства Самойловича з будь-якого його наступника на гетьманстві⁸⁵.

Щоправда, й заперечувати іманентну присутність купівлі старшинських посад у Гетьманаті та пов’язувати його винятково з досвідом спілкування з московськими можновладцями також було б неправильно. Поширеність хабарництва в останній третині XVII ст. як способу отримати від гетьмана старшинський уряд засвідчує, скажімо, донос на гетьмана Івана Самойловича, поданий старшиною в 1687 р. У ньому, зокрема, регіментаря звинувачували в тому, що він саме за уряди вимагає „великие посулы, и чрез то допускает людем утеснение”. А вже з наступних рядків доносу довідуємось, що й уряд генерального судді тривалий час („уже от четырех лет”) залишається вакантним, бо Самойлович „хочет, чтоб тот судейский уряд за великие деньги был куплен”⁸⁶. Про процвітання хабарництва при призначенні на полкові уряди також і в гетьманування Івана Мазепи вказував у своєму доносі на гетьмана генеральний суддя Василь Кочубей 1708 р., стверджуючи, що опонент за призначення на уряди „великия беретъ взятки, хочъ бы не знать як которий заслужоный товариш был годеи того уряду; а не будетъ ли мети достатку денег, то оного востряити не сподобится, а сподобляеться тии, котории з дябел маюи грошей и есть що дати в руки его по достатку”⁸⁷.

Чи не найпромовистішим прикладом отримання полкової посади саме через хабар, а не завдяки заслугам у козацькому війську та повазі товариства, уважається випадок із посіданням у 1688 р. полкового уряду в Лубенському полку полковим осавулом Леонтієм Свічкою, котрий не мав для цього ніяких інших даних, окрім значних статків. Як зауважував Олександр Лазаревський, котрий, власне, вперше

⁸³ Оглоблин О. *Гетьман Іван Мазепа та його доба*. 2-е доп. вид. Нью-Йорк-Київ-Львів-Париж-Торонто, 2001, 83.

⁸⁴ Костомаров Н.И. *Руина. Мазепа. Мазепинцы: ист. монографии и исслед.* Москва, 1995, 440.

⁸⁵ Таїрова-Яковлева Т. *Іван Мазепа і Російська імперія*. К., 2013, 39-41.

⁸⁶ *Источники малороссийской истории, собр. Д.Н. Бантышем-Каменским*. Ч. 1, 302.

⁸⁷ Там же, 109.

і заговорив про симонію як імовірний спосіб отримання Свічкою посади – „Свечка был человек денежный, а Мазепа любил деньги”⁸⁸.

А ось заповіт удови гадяцького полковника Михайла Боруховича якраз фіксує подібний факт використання кандидатом на полковий уряд грошових заохочень регіментаря. У тестаменті полковничиха згадує про намагання одного зі своїх синів по смерті батька в 1704 р. посісти вакантний полковницький уряд, задля чого він звернувся до матері з проханням виділити йому з „общего скарбу неделенного тысячу червоних и сколько сот талярей битих” для передачі гетьману Мазепі. І хоч цього разу симонія не справила належного ефекту й полковництво в Гадячі посів не її син, а близький родич Мазепи – Степан Трощинський (племінник гетьмана), але Боруховичу-молодшому принаймні вдалося добитися від гетьмана підтвердження права володіти всіма маєтностями, що належали його батькові⁸⁹.

Про досить високу ціну призначення на старшинство згадувала і вдова Василя Томари Пелагія, донька білоуського сотника Василя Болдаковського. Вона стверджувала, що прибувши на Чернігівщину лише з одним конем і декількома парами сукон, без службових заслуг і зв'язків серед місцевої старшини, її чоловік витратив близько 400 рублів з посагу дружини, аби отримати за ці гроші спочатку уряд вибельського сотника, а згодом – чернігівського полкового судді⁹⁰.

Загалом же, вочевидь, засновуючись на ось таких фактах, О. Оглоблин стверджував, що таке „приношення” за уряди „було звичайним явищем в умовах того часу”⁹¹. Утім, „звичним” не означає бути таким, що толерувалося тогочасним суспільством. Найчіткіше негативне ставлення козацької старшини до практики самовільного призначення гетьманом на старшинські посади та позбавлення ним урядів артикульовано в доносі на гетьман Івана Самойловича, поданого російській владі 7 липня 1687 р. Там, серед іншого, вказувалося і на таку провину регіментаря: „Уряды по своему гневу отнимает и не по пристойным причинам их наказывает [...]. За уряды [...] берет великие посулы [...]. Людей старинных войсковых заслуженных всякими своими вымышленными способы теснит [...]. А инных мелких, незаслуженных, с собою поставливаея, тем оказывается, что хочет учинить, что сможет”⁹².

Зважаючи на суспільний резонанс таких явищ (що, як можна судити вже зі щойно згаданих заяв вдів по полковнику Боруховичу та полковому судді Томарі, не втратили своєї актуальності і в гетьманування Івана Мазепи), автори Конституції 1710 р. боротьбі з „коррупціями” та забезпеченню гарантій права вільної елекції й уникненню доступу до влади „накупнів” присвятили окрему статтю. Зокрема, у ст. 10 зазначалося, що „всякіє на людей вѣрных тяжести, утиски и здирства походят найбарзѣй от властолюбных накупневъ, которіи, не фундуячися на заслугахъ

⁸⁸ Лазаревский А. *Исторические очерки полтавской Лубеничины XVII–XVIII ст.* Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. К., 1896. Вып. XI, 48.

⁸⁹ Лазаревский А. *Очерки малороссийских фамилий: материалы для истории общества в XVII и XVIII вв.* Русский архив. Историко-литературный сборник. 1875. Вып. 1-4, кн. 3, 316; Дядиченко В.А. *Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України...*, 201.

⁹⁰ Лазаревский А. *Люди старой Малороссии: Голубы; Крыжановские; Томары.* Киевская старина, 1885. Т. 12, № 5, 17-18.

⁹¹ Оглоблин О. *Гетьман Иван Мазепа та його доба...*, 83.

⁹² *Источники малороссийской истории, собр. Д.Н. Бантышем-Каменским.* Ч. 1, 302.

своихъ, а прагнучи несытою пожадливістю, для приватного своего пожитку урядовъ войсковыхъ и посполитыхъ, прельщають сердце Гетманское коррумпціями и оними втыскаются, безъ вольного избранія, над слушность и право, то на уряды Полковничіе, то на иншыя власти”⁹³. З метою ліквідації непорядків і недопущення посідання старшинських урядів „накупнями” укладачі Конституції й постановляли, „абы Ясневельможный Гетманъ жадными, хоть бы наибольшими, не уводячися датками и респектами, никому за коррумпціи урядов Полковничьихъ и иншыхъ войсковыхъ и посполитыхъ начальствъ не вручалъ”⁹⁴.

Зважаючи на вельми очевидну, особливо в 1730-і – 1740-і рр., тенденцію стосовно вирішальної ролі при ухваленні кадрових рішень, зокрема й сотенного рівня, в придворних колах Петербургу, причому, не обов’язково людьми, спеціально для цього уповноваженими, було б наївно думати, що послуги останніх не оплачувалися щедро шукачами старшинських посад. Підтвердженням життєздатності практики майнової винагороди за допомогу в отриманні старшинства може слугувати хоч би вже згадуваний раніше випадок із протегуванням колишнім ніжинським полковником графом П. Толстим своїх кадрових інтересів у Іваницькій сотні Прилуцького полку, коли задля досягнення своєї мети він „каретою корумпував” міністра при гетьманському уряді Апостола таємного радника Наумова⁹⁵.

Чималий зиск від кадрових призначень мали й спеціально уповноважені особи Гетьманату. Зокрема, яготинський сотник Пилип Кучинський у поданому до Петербургу в листопаді 1742 р. доносі на генерального писаря Андрія Безбородька стверджував, що городовий отаман Степан Судієнко, „стараючись на сотничество новгородское”, витратив аж 1400 руб. грішми, а крім того, „хутро собоље в колко сот рублей, да особливо жена его Судьенкова дала Безбородку четыре куфы горелки”⁹⁶.

* * *

Таким чином, підбиваючи підсумки, може впевнено констатувати, що звичасві практики Війська Запорозького та закріплені в гетьманських статтях з Російською державою правові норми залишали за гетьманським урядом і полковою владою достатньо легальних владних повноважень, аби контролювати елекційний процес у сотнях – через надання дозволу на проведення виборів, обов’язкову участь у виборах офіційного представника гетьманського уряду та обов’язкового затвердження результатів елекції гетьманським універсалом. Утім, далеко не завжди вищі козацькі урядники вдовольнялися легітимними можливостями й нерідко виходили за їхні межі. На практиці такі переступи виявлялися або в активному нав’язуванні сотенному товариству під час виборів свого кандидата, або в призначенні своєї креатури на вакантний уряд без дотримання процедури публічного обрання, або у невизнанні владних повноважень обраного товариством у законний спосіб претендента. У післямазепинську добу при заміщенні сотенних вакансій значного поширення набувають практики протегування інтересів шукачів сотенного уряду з боку вищих козацьких старшин

⁹³ *Источники малороссийской истории, собр. Д.Н. Бантышем-Каменским*. Ч. 2, 251-252.

⁹⁴ Там же, 252.

⁹⁵ Лазаревский А. *Описание старой Малороссии*. Т. 3: Полк Прилуцкий, 308.

⁹⁶ Его же. *Описание Старой Малороссии*. Т. 1: Полк Стародубский, 207, 208.

Гетьманату та, особливо, впливових сановників із оточення російських монархів. Нерідкими стають випадки, коли боротьба за сотенний значок відбувалася не в площині змагань претендентів за симпатії виборців, а зводилася до пошуків ними найбільш спритних і впливових протекторів в ешелонах вищої влади Російської імперії.

REFERENCES

Almazov, A.S. (2012). *Politicheskij portret ukrainskogo getmana Ivana Samojlovicha v kontekste russko–ukrainskix otnoshenij (1672–1687)*. Moskva. [in Russian].

Borysenko, V.J. (1986). *Sotsial'no-ekonomichnyj rozvytok Livoberezhnoi Ukrainy v druhij polovyni XVII st.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Horobets', V. (2007). „*Volymo tsaria skhidnoho*”. *Ukrains'kyj Het'manat ta rosij'ska dynastiia do i pislia Pereiaslava*. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].

Horobets', V. (2020). Vybory sotnyka Vijs'ka Zaporoz'koho: pravovi normy, tradytsii ta tendentsii ikhn'oi erozii. *Akademia. Terra Historiae. Studii na poshanu Valeriia Smoliia. Knyha persha: Prostory istorii*. Kyiv. 277–300. [in Ukrainian].

Horobets', V. (2019). Vybory ta vybornist' v ustroievij modeli rann'omodernoï Ukrain'skoi derzhavy. Tradytsii versus politychni j sotsial'ni novatsii. *Transformatsiia ukrains'koi natsional'noi idei*. Kyiv: Nash format. 405–419. [in Ukrainian].

Horobets', V. (2016). *Konflikt i vlada v rann'omodernij Ukraini. Sotnyk novhorod-sivers'kyj proty het'mana Vijs'ka Zaporoz'koho, 1715-1722*. Kyiv. [in Ukrainian].

Horobets', V., (2014). Polkovnyk Vijs'ka Zaporoz'koho ta joho vlada. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 4, 50–70. [in Ukrainian].

Horobets', V. (2014). Polkovnyk Vijs'ka Zaporoz'koho: pravo vil'noi eleksii v svitli kozats'kykh tradytsij, rozporiadchykh prypysiv i politychnykh realij (seredyna XVII – persha chvert' XVIII st.). *Ukrains'ka derzhava druhoi polovyny XVII–XVIII st.: polityka, suspil'stvo, kul'tura*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 88–125. [in Ukrainian].

Horobets', V. (2015). Pravo vil'noi eleksii polkovnyka Vijs'ka Zaporoz'koho: kozats'ki tradytsii u vyprobuvanni impers'kymy novatsiiamy. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 70–91. [in Ukrainian].

Horobets', V. (1998). *Prymerk Het'manschyny: Ukraina v roky reform Petra I*. Kyiv [in Ukrainian].

Diariush ili zhurnal, to est' povsednevnyaya zapiska..., nachavshijsya v 1722 godu i okonchennyj v tom zhe godu... vojskovej kancelyarii starshim kancelyariстом Nikolaem Xanenom. *Chteniya v Obshhestve istorii i drevnostej rossijskix pri Moskovskom universitete*. 1858. Kn.1. [in Russian].

Pavlenko, S. (Comps.). (2008). *Doba het'mana Ivana Mazepy v dokumentakh*. Kyiv. [in Ukrainian].

Diadychenko, V.A. (1959). *Narysy suspil'no-politychnoho ustroiu Livoberezhnoi Ukrainy kintsia XVII – pochatku XVIII st.* Kyiv [in Ukrainian].

Vasylenko, M. (Comps.). (1926). Zbirka materialiv do istorii Livoberezhnoi Ukrainy ta ukrains'koho prava XVII–XVIII vv. *Ukrains'kyj arkhеohrafichnyj zbirnyk*. T.1. Kyiv. [in Ukrainian].

Ohloblin, O. (2001). *Get'man Ivan Mazepa ta jogo doba*. 2nd ed. N'yu-Jork- Kyiv-L'viv-Parizh-Toronto. [in Ukrainian].

Tairova-Yakovleva, T. (2013). *Ivan Mazepa i Rosijs'ka imperiia*. Kyiv: Klio. [in Ukrainian].

Universaly ukrains'kykh het'maniv vid Ivana Vyhovs'koho do Ivana Samojlovycha (1657–1687). (2004). Kyiv–L'viv, [in Ukrainian].

Gajecy, G. (1978). *The Cossack Administration of the Hetmanate*. Vols. 1–2. Cambridge, Mass. [in English].

Viktor Horobets

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Sector of Social History, Institute of History of Ukraine
National Academy of Science of Ukraine
(Ukraine, Kyiv, victor_gor@ukr.net)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3755-4181>

“GOVERNMENTS TAKES OUT ACCORDING TO HIS WRATH”. FUNDAMENTALS OF FREE ELECTION OF COSSACK ADMINISTRATION OF CAPTAIN’ S LEVEL IN TESTING BY “BUYING”, PROTECTION AND “CORRUPTIONS”

The article explores the realization of the right of free election of Cossack Hetmanate chief at the Cossack administration level. In particular, attention is paid to the manifestations of deformation of the principles of free election as a result of the intervention of the hetman and regimental governments in the electoral process, patronizing the replacement of hundreds of vacancies by representatives of the highest Cossack officers and influential power-holders of the Russian state and the senior elders of interests of their clients. It has been found that the customary practices of the Zaporozhian Host and the legal provisions enshrined in the hetman’s articles with the Russian state left enough legal power to the hetman’s government and the regimental authority to control the electoral process in the hundreds by granting permission for the election, the election of an official representative of the Hetman government and the mandatory approval of the results of the election by the Hetmans order. However, in practice, Cossack officials were not always satisfied with legitimate opportunities and often went beyond their borders – either actively imposing hundreds of their candidate’s election during the election, or assigning their creativity to the government without following the procedure of public election, or not recognizing the authority of the elect of the applicant. In the post-Mazepa era, when replacing hundreds of vacancies, practices of patronizing the interests of the seekers of the hundreds government by the senior Cossack officers of the Hetmanate and, in particular, influential dignitaries surrounding the Russian monarchs, became widespread. There are often cases where the struggle for the hundredth badge is not in the plane of contestants of voters for the sympathy of voters, but – the search for them the most nimble and influential protectors in the echelons of higher power of the Russian Empire.

Keywords: Zaporozhian Host, Hetmanate, free election, Captain, Cossack officers, political culture, Hetman